

Mirosława Czetyrba-Piszczako – UWM Olsztyn
Maria Czetyrba - UAM Poznań

Tożsamość kulturowa i identyfikacja językowa Ukraińców Warmii i Mazur

Słowa kluczowe: mniejszość ukraińska, tożsamość kulturowa i językowa, asymilacja, bilingwizm językowy.

Po II wojnie światowej w wyniku przyłączenia do Polski obszarów zwanych Warmią i Mazurami, Prusami Wschodnimi lub Pomorzem Wschodnim całkowitej deformacji uległa struktura narodowościowa tego regionu. Obok historycznie zasiedziałej ludności Warmiaków i Mazurów miejsce wysiedlonych Niemców zajęli osadnicy z Centralnej Polski, repatrianci z dawnych Kresów Wschodnich oraz przymusowo przesiedlona w 1947 r. ludność ukraińska, która stanowiła wówczas około 10% ogółu ludności regionu [Beba, Pijanowska 1998, 24]. Masowy proces wymiany ludności przyczynił się do zintegrowania na obszarze jednego regionu przedstawicieli różnych grup narodowych i etnicznych, jak również zetknięcia się społeczeństw o różnym bagażu kulturowym, cywilizacyjnym i zróżnicowanej świadomości narodowej. W rezultacie migracji i wyniku „zetknięcia się odrębności etnicznych i kulturowych powstało pogranicze społeczności złożonej z ludności rodzimej z ukształtowaną od pokoleń tożsamością oraz społeczności postmigracyjnej, w której przez dziesięciolecia dokonuje się proces tworzenia nowej tożsamości regionalnej” [Protokół Nr 20/2009, online]. Wśród naukowców i badaczy nie ma obecnie klarownego stanowiska odnośnie kwestii istnienia tożsamości regionalnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych. O tożsamości Warmii i Mazurach Andrzej Sakson pisze, że „[...] o ile da się wyodrębnić na tych terenach odpowiednik tożsamości lokalnej, o tyle ciężko wskazać wyznaczniki tożsamości regionalnej. I to mimo wskazanego w badaniach empirycznych faktu autoidentyfikacji z miejscem życia i regionem” [Chmielewski 2013, 356].

Współcześnie region Warmii i Mazur jawi się jako swoisty tygiel wielokulturowy charakteryzujący się największą różnorodnością narodową, etniczną, religijną i językową w Polsce, gdzie mniejszości stanowią około 10% populacji. Na Warmii i Mazurach najliczniejszą grupą mniejszościową są Ukraińcy zamieszkujący północną część województwa od Braniewa po Banie Mazurskie. Duża koncentracja społeczności ukraińskiej występuje w Olsztynie, Mrągowie, Górowie Iławeckim, Bartoszycach, Węgorzewie. Z raportu badań przeprowadzonych przez Instytut Spraw Publicznych wynika, iż „ponad pięćdziesięcioletnie zamieszkanie w środowisku wielokulturowym i wieloetnicznym

spowodowało znacznie większą niż w innych regionach kraju tolerancję w stosunku do inności. [...] ... a ten region wyróżnia się wyjątkowo przychylną postawą zarówno wobec imigrantów z Ukrainy, czy ogólnie obywateli tego kraju, jak też wobec samej mniejszości ukraińskiej” [Konieczna, online].

Niniejszy artykuł traktuje o kształtowaniu się w świadomości przesiedlonych Ukraińców nowej tożsamości społeczno-kulturowej poprzez podtrzymywanie poczucia odrębności językowo-religijnej oraz identyfikacji narodowej po długotrwałym jej funkcjonowaniu w obcym środowisku językowym, niesprzyjającej atmosferze życia kulturalnego, religijnego i politycznego. Swoje rozważania i wnioski opieram częściowo na wynikach wywiadów przeprowadzonych w 2013 roku w środowisku społeczności ukraińskiej.

Bożena Beba w oparciu o przeprowadzone w latach 90. badania ankietowe reasumuje, iż tożsamość kulturowa Ukraińców „ewoluowała od postaci kultury niejako danej, mającej charakter introwertyczny, w której podmioty, czyli osoby w niej żyjące, w większości nie reflektowały nad jej treściami i formami, ani też nad własnymi postawami – w kierunku tożsamości, opierającej się na bardzo zróżnicowanej – w sensie typu istnienia i genezy różnych nurtów – kulturze. Ta zróżnicowana kultura ma w sobie wątki zarówno kultury ludowej, jak i elitarnej, narodowej – tradycyjnej i współczesnej, wobec której występują postawy dystansu i refleksji” [Beba 1998, 107]. W ciągu dziesięcioleci po przesiedleniu czynniki kształtujące poczucie identyfikacji ze zbiorowością ukraińską opierały się na trzech podstawowych instytucjach - rodzinie, cerkwi i szkole. Każdy z tych filarów w warunkach asymilacji realizował określone zadania przekazu kulturowego. Zdaniem Tomasza Marciniaka „jesteśmy świadkami transformacji formy obecności ukraińskiej od czysto symbolicznej, w postaci np. rękodzieła krzyżykowego kultywowanego w zaciszu domowym, do fizycznej, zewnętrznej poprzez promowanie dziedzictwa kulturowego w społeczności polskiej” [Marciniak 1998, 118-127].

Wysiedlenie ludności ukraińskiej spowodowało nie tylko duże straty materialne, przede wszystkim bezpowrotnie zniszczona została kultura duchowa wskutek pozbawienia Ukraińców nauki języka ojczystego, możliwości celebrowania nabożeństw we własnym obrządku oraz zaostrezone dyrektywy osiedlania w rozproszeniu w celu szybkiego wynarodowienia. Pozbawieni swojej „małej ojczyzny” Ukraińcy traktowali pobyt na „ziemiach odzyskanych” jako sytuację tymczasową i jak podkreśla Igor Hrywna, „rzuceni w nowe polskie środowisko Ukraińcy żyli myślą o rychłym powrocie na stare ziemie, dlatego do końca lat czterdziestych większość z nich nie przejawiała zainteresowania

zagospodarowaniem się w województwie olsztyńskim. Otoczeni niechęcią polskich sąsiadów zamknęli się w swoim getcie” [Hrywna 1998, 109]. W pierwszym dziesięcioleciu po przesiedleniu specyficzną cechą społeczności ukraińskiej był zamknięty, izolowany od zewnątrz tryb życia, który kształtował oblicze językowo-etniczne grypy oraz chronił ją od wpływów otoczenia obcego z jego oddziaływaniem asymilacyjnym. Głęboko zakorzeniona w umysłach przesiedleńców samoświadomość etniczna stała się naturalną drogą do kształtowania się świadomości narodowej oraz identyfikowania się z narodem ukraińskim. Przymusowa migracja oraz zagrożenie procesami asymilacyjnymi przyczyniło się do zacierania różnorodności kulturowo-językowej przesiedlonych ukraińskich grup etnicznych i ukształtowania się jednego narodu w wyniku odstąpienia poszczególnych zbiorowości od tożsamości etnicznej na rzecz samouświadomienia jako narodu. To silnie pielęgnowane poczucie tożsamości etnicznej zabezpieczyło mniejszość ukraińską przed zepchnięciem jej na margines życia w nowym środowisku oraz ochroniło przed bezkrytycznym przyjmowaniem elementów nowej, obcej kultury „czyniąc ją psychologicznie i społecznie silną w relacji do nowej kultury i społeczności” [Skorowski 2013, 20]. Z drugiej strony fizyczne oderwanie Ukraińców od własnego regionalnego środowiska oraz ugruntowanie się ogólnej tożsamości narodowej, które odbyło się kosztem utraty specyficznych cech i elementów samoświadomości etnicznej, np. utraty swojej gwary i zwyczajów na rzecz wartości ogólnonarodowych, zaowocowało małżeństwami etnicznie mieszanymi. Jak twierdzą moi respondenci, ze względu na odrębne cechy kulturowe, wykształciła się nowa świadomość „swój”, „obcy”. W obcym środowisku zdezaktualizowało się pojęcie, że swój to ten, kto przynależy do tej samej zbiorowości etnicznej. W nowym kulturowo środowisku termin „swój” odnosił się do ogólnego pojęcia „Ukraińiec”, a nie tylko przedstawiciel określonej grupy etnicznej, jak np. Łemko, Bojko, „jarosławski”.

Na obszarze Warmii i Mazur w skutek przekroczenia tzw. limitów osadniczych pojawiły się miejscowości praktycznie w całości zamieszkałe przez ludność ukraińską (np. wsie Asuny, Augamy, Jarzeń, Wróble), co w późniejszym okresie miało ogromne znaczenie dla identyfikowania się z tą etniczną grupą społeczną i kultywowania mowy rodzimej, która znalazła swoją ostoję w życiu rodzinno-sąsiedzkim. Tak, na przykład, Banie Mazurskie ze względu na zintegrowanie społeczności ukraińskiej i szeroko zakrojoną działalność społeczno-kulturalną zyskały w latach 70–80. miano „stolicy mazurskiej Ukrainy”.

Dla przesiedlonej społeczności ukraińskiej następstwem migracji o charakterze przymusowym była degradacja poziomu kulturowo-społecznego, a prowadzona w stosunku do Ukraińców polityka dyskryminacji i izolacjonizmu nie sprzyjała adaptacji w nowej i obcej

rzeczywistości, ale w konsekwencji zamiast zasymilowania przyczyniła się do potrzymania tożsamości kulturowej Ukraińców. Proces przechodzenia jednostki w świat innej kultury i społeczności Henryk Skorowski charakteryzuje następująco: „sytuację osoby przechodzącej w nową rzeczywistość społeczno-kulturową wyznaczają dwa elementy – element fizycznego oderwania od własnych struktur społeczno-kulturowych, a także element zderzenia z nowymi tego rodzaju strukturami. Sytuacja ta pociągać może za sobą różnorakie skutki społeczno-moralne: od zsunęcia się człowieka na margines życia społecznego [...] poprzez zagubienie jako wynik deprecjacji wartości i norm starego systemu społecznego i niezastąpienia ich nowymi; aż po pełną inkorporację w nową rzeczywistość [...]”[Skorowski 2013, 19]. Wielokierunkowe procesy przepływów i wzajemnych oddziaływań są konsekwencją zasymilowania w kulturze społeczności ukraińskiej elementów kultury polskiej, np. wielu respondentów podkreśla, iż na ich stole wigilijnym gości karp w galarecie - tradycyjne polskie danie wigilijne.

W warunkach wielokulturowości podstawą procesów integracyjnych społeczności ukraińskiej, obok poczucia solidarności, etnocentryzmu jest homogeniczna tożsamość kulturowa stanowiąca umacniającą świadomość wspólnych losów w przeszłości oraz kształtowanie się świadomości narodowej. W województwie warmińsko-mazurskim Ukraińcy żyją w dużym rozproszeniu, są zinstytucjonalizowani praktycznie w jednej organizacji nadrzędnej, którą jest Związek Ukraińców w Polsce, ale „z racji większej liczebności i większego stopnia skupienia (w porównaniu z innymi mniejszościami (przyj. red.) charakter życia etnicznego został w środowiskach ukraińskich w większym stopniu zachowany” [Domagała 2005, 87]. Jak słusznie zauważa Marciniak, „w obecnej sytuacji szybkiego przepływu wzorców kulturowych niemożliwe jest podtrzymanie tożsamości etnicznej bez etnozasilania zewnętrznego czyli jednostronnego przepływu wartości kulturowych i ekonomicznych z kraju macierzystego lub z posiadającej pod tym względem większy potencjał innej grupy diaspory etnicznej/narodowej” [Marciniak 1998, 125]. Wg badacza ciągłość przekazu kulturowego i pobudzanie świadomości narodowej wspierane jest przez środki zewnętrzne i wewnętrzne, które określa mianem etnozasilania zewnętrznego i wewnętrznego. Obecnie, co podkreśla Marciniak, Ukraińcy muszą wytworzyć własne metody utrzymania samoidentyfikacji, aby trwać i rozwijać się i są to formy etnozasilania wewnętrznego, natomiast wcześniej mogli posilkować się wsparciem diaspory przede wszystkim kanadyjskiej w okresie głębokiego komunizmu oraz przemian polityczno-społecznych lat 80. oraz Ukrainy po odzyskaniu niepodległości w 1991r. Nadmienię, iż polityka narodowa PRL-u nie wykazywała się tolerancyjnością i nie stwarzała warunków

sprzyjających pielęgnowaniu tradycji kulturowych mniejszości. Dopiero od początku lat 90. rozkwitła działalność kulturowa między ośrodkami skupiającymi najliczniejszą mniejszość ukraińską a poszczególnymi miastami partnerskimi w Ukrainie, która zaowocowała podpisaniem umów partnerskich wspierających tożsamość kulturową, działalność ruchu artystycznego, edukację młodzieży, które to czynniki miały istotne znaczenie dla kultury mniejszości.

Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. podaje, iż w województwie warmińsko-mazurskim odnotowano w sumie 13 tyś. (w Polsce 49 tyś.) deklaracji, w których ankietowani podali narodowość ukraińską, z czego 9 tyś. (w Polsce 27 tyś.) wyraziło ją jako identyfikację pojedynczą, zaś 4 tyś. łącznie z polską.

Powszechny Spis Narodowy z 2011 r. po raz pierwszy w historii polskich spisów ludności umożliwił mieszkańcom Polski, na wniosek środowisk mniejszościowych, wyrażenie złożonych tożsamości narodowo-etnicznych, poprzez zadanie osobom spisywanym dwóch pytań o przynależność narodowo-etniczną w brzmieniu: jaka jest Pan (-i) narodowość; czy odczuwa Pan (-i) przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej. Przypomnijmy, że podczas spisu 2002 respondenci mogli zadeklarować tylko jedną przynależność narodowo-etniczną.

Mobilizacja społeczności ukraińskiej oraz zakrojona na szeroką skalę kampania informacyjna w postaci wzmianek o spisie w telewizji i Internecie czy publiczna deklaracja tożsamości liderów środowisk ukraińskich zachęcająca do zgłaszania swojej narodowości, nie dała satysfakcjonujących rezultatów, bo w porównaniu z wynikami Spisu Powszechnego z 2002 r. liczebność mniejszości ukraińskiej zwiększyła się tylko o 11.623 osoby. Dodatkowo pojawiły się wątpliwości co do obiektywności spisu w związku ze zgłaszanymi przypadkami nieuwzględniania narodowości ankietowanych oraz obawy publicznego deklarowania narodowości związane z dyskryminacją. Przeprowadzona ewidencja ludności pozwala wnioskować, iż z jednej strony, mimo wieloletniej państwowej polityki dyskryminacyjno-represyjnej mniejszość ukraińska nie tylko przetrwała, ale dzięki zachowanej tożsamości kulturowej, w jakimś stopniu, zrekonstruowała i rozbudowała swoje środowisko, z drugiej zaś konstatować, iż procesy asymilacyjne w dużym stopniu objęły także mniejszość ukraińską.

Przez ponad 65 lat wspólnota obyczajów skodyfikowana w prawie zwyczajowym, tradycjonalizm, rozwój języka oraz poczucie świadomości historycznej kształtowały postawę narodową młodych Ukraińców. Po wysiedleniu społeczność ukraińska podtrzymywała poczucie swojej odrębności i przynależności etnicznej nie tylko poprzez sferę językową, ale przede wszystkim, silne przywiązanie do swojej religii, kalendarza liturgicznego i

obrzędowości. „Z przejmowanych z pokolenia na pokolenie wzorów obyczajowych wpływało poczucie bliskości i swojskości, które cementowało w wypadkach konfrontacji z elementem obcym wewnętrzną zwartość danej społeczności” [Chlebowczyk 1983, 41] – pisze Józef Chlebowczyk. Współcześnie święta religijne są czynnikiem scalającym i integrującym warstwy pokoleniowe, sprzyjają poznawaniu poprzez wierzenia i rytuały religijne wartości kulturowych. Obecnie trwanie tych zwyczajów warunkuje w dużej mierze także to, w jakim stopniu zachowana zostanie rodzima mowa i odrębność etniczno-kulturowa młodej generacji Ukraińców. Dowodem na to, że młodzi szanują i cenią wspólne podtrzymywanie tradycji świątecznych, które integrują pokolenia jest wypowiedź młodego respondenta o wspólnym uczestniczeniu rodziny w rytuałach wigilii Bożego Narodzenia: *jak już wszystko było przygotowane do wigilii , to zawsze było tak, że ja, mój brat i tato wchodziliśmy z wiązkami siana do domu, składaliśmy życzenia mamie, za które nam dziękowała; następnie stawiało się na stole krzyż, wszyscy modliliśmy się, siadaliśmy do stołu, dzieliliśmy się prosforą i zaczynaliśmy wieczerę [...] a jak zjedliśmy to przed pójściem do cerkwi zaczynaliśmy kolędować, rozpoczynając od najstarszej kolędy, od Boh predwicznej narodywsia, a następnie śpiewaliśmy te, które przyszły do głowy.*

W przeprowadzonych wywiadach dotyczących tradycji świątecznych kultywowanych w rodzinach informatorów swoje zainteresowanie skupiałam na tych elementach świąt rocznych i rodzinnych, które przetrwały w nowych warunkach bytowania. Generalne refleksje są takie, że przedstawiciele młodszej generacji w bardzo ogólnym zakresie potrafili scharakteryzować obyczaje świąteczne (przede wszystkim bożonarodzeniowe i wielkanocne), nie znali symboliki obrzędów, były trudności z nazwaniem tradycyjnych potraw, z operowaniem leksyką ukraińską. Natomiast starsi respondenci podkreślają, iż w wyniku zacierania się odrębności czy wymieszania tradycji oraz powszechnej globalizacji święta cyklu rocznego zatracają pewne elementy starej obrzędowości i podlegają częściowej uniwersalizacji.

Z przeprowadzonych rozmów wynika, iż ponad pół wieku integracji społecznej doprowadziło do zróżnicowania samoidentyfikacji młodej generacji, a część członków młodego pokolenia przyjęła język, obyczaje i religię grupy dominującej zlewając się z większością kulturową. W latach 70. proces osłabienia spójności wewnątrzgrupowej determinował przede wszystkim awans społeczny Ukraińców oraz zwiększona migracja do miast, która sprzyjała przyśpieszeniu procesów asymilacyjnych, co nie zawsze jest jednoznaczne z całkowitym zerwaniem z kulturą pierwotnej identyfikacji. Jak podkreśla Antonina Kłoskowska „identyfikacja narodowa może ulec całkowitej przemianie w toku życia jednostki. Taka przemiana jest tutaj określana jako konwersja narodowa. Może ona

mieć różnorodne motywacje i różny stopień internalizacji wynikłego stąd przeobrażenia wartości” [Kłoskowska 2005, 141]. Znamienne dla wielu przedstawicieli mniejszości ukraińskiej jest akceptowanie dwukulturowości czy też przemian polegającym na „dodaniu” do macierzystej identyfikacji elementów nowej, wiążącej jednostkę z obcą wcześniej grupą tożsamości. Uwzględniając wewnętrzne zróżnicowanie młodzieży, można w tej społeczności wyodrębnić 3 grupy:

1. osoby wierne „małej ojczyźnie” swoich przodków, które kultywują przywiązanie do tzw. Zakerzońskiego kraju – ukraiński raj; odwiedzają ziemie przodków, dbają o miejsca pamięci narodowej i cmentarze;
2. osoby, które małą ojczyznę postrzegają w miejscu urodzenia lub terenach, na które przybyli w celu zdobycia nauki i pracy; w tej grupie widoczne jest rozerwanie związków z terenami południowo-wschodniej Polski;
3. osoby niezdeklarowane co do własnej przynależności [Горків 2010, online].

Z obserwacji wynika, iż przedstawiciele I i II grupy mają poczucie silnej identyfikacji z narodem ukraińskim, znają historię swojego rodu, kultywują tradycje rodzinno-święteczne (posiadają większą wiedzę odnośnie świąt rocznych niż uroczystości rodzinnych), a naukę języka ukraińskiego uważają za swój obowiązek. Jednak w dobie nowych realiów historyczno-kulturowych członkowie młodego pokolenia podkreślają silną więź identyfikacyjną z regionem zamieszkania oraz jego mieszkańcami. Młodzież wykazuje tendencje stałego zakorzeniania się na Warmii i Mazurach poprzez tworzenie własnej infrastruktury kulturalnej, edukacyjnej i religijnej. Zróżnicowanie wewnętrzne środowiska młodzieżowego pogłębia fakt, iż w świadomości wielu młodych Ukraińców upowszechnia się przekonanie, iż można zachować tożsamość bez identyfikacji językowej z grupą. Bezwzględnie język jest jednym z najistotniejszych wyznaczników kulturowych tożsamości, ale jak zauważa Jolanta Tambor, badaczka mniejszości śląskiej, „język nie określa identyfikacji narodowej czy etnicznej człowieka jednoznacznie” [Tambor, online]. W szczególności przedstawiciele generacji średniej i młodszej Ukraińców dostarczają przykładów na zaburzenie relacji między językiem i tożsamością, gdzie język staje się dla nich wtórnym czynnikiem tożsamości. Uwzględniając poziom i zakres znajomości ukraińskiego języka literackiego w jego wariacie mieszanym z elementami gwarowymi i obcojęzycznymi, w społeczności młodzieżowej, zróżnicowanie kształtuje się następująco:

1. Młodzież, która ukończyła szkołę z ukraińskim językiem nauczania wyróżnia się dobrym stopniem opanowania kompetencji językowych w języku ojczystym. Przedstawiciele tej grupy raczej bez trudu posługują się ukraińskim

językiem literackim z domieszką zapożyczeń i kalek językowych; charakteryzuje ich dobra znajomość historii Ukrainy oraz literatury ukraińskiej, jak również mają rozeznanie w aktualnej sytuacji na Ukrainie.

2. Młodzież, która „wyniosła język z domu” w różnych wariantach gwarowych oraz uczęszczała na naukę języka ukraińskiego do międzyszkolnych zespołów nauczania tego języka. Jest to grupa bardzo zróżnicowana pod względem poziomu i stopnia opanowania języka ukraińskiego. Znamienne jest dla nich stosowanie w wypowiedziach dużej ilości kalek i zapożyczeń, co w rezultacie prowadzi do powstawania indywidualnych idiolektów, interjęzyków.
3. Młodzież polskojęzyczna, która rozpoczyna naukę języka ojczystego w międzyszkolnych zespołach na zasadach języka obcego. Tutaj u większości kompetencje językowe ograniczone są do podstawowych sytuacji konwersacyjnych. W języku ukraińskim rozmawiają jedynie w „ukraińskich miejscach publicznych”, poza tymi miejscami konwersacja prowadzona jest w języku polskim. W tej grupie to rodzice wymuszają postawę bilingwalną dzieci i wyrażają chęć, by dziecko uczyło się języka przodków.
4. Młodzież, która nie uczyła się ukraińskiego języka literackiego, ale biernie przyswoiła gwarę dziadków.

Na pytanie o „pierwszy przyswojony” język większość młodzieży gimnazjalnej i licealnej wskazała język polski, część „język z domu”. Z moich 20-letnich obserwacji, jako nauczyciel języka ukraińskiego, wynika, iż coraz większy odsetek młodzieży szkolnej wykazuje tendencje monolingwalne, w zatrważającym tempie zmniejsza się liczba młodzieży posługującej się językiem ukraińskim w jego odmianie gwarowej lub literackiej. Obecnie dla większości dzieci rozpoczynających naukę języka ukraińskiego jest to język obcy i właśnie takie metody nauczania należy przyjmować, dostosowując programy i zakresy materiałów z języka ukraińskiego do rzeczywistych umiejętności językowych uczących się. Można przypuszczać, iż w ciągu najbliższego ćwierćwiecza społeczność ukraińska będzie w większości polskojęzyczna z poczuciem przynależności do narodu ukraińskiego.

Młodzież wyraźnie różnicuje sytuacje komunikacyjne, dominuje język polski jako podstawowy środek komunikacji, natomiast język ukraiński należy do sfery kontaktów nieoficjalnych – rodzinno-towarzyskich. W celu szybkiego zintegrowania się z otoczeniem wyzbywają się oni języka ojczystego na rzecz języka obcego. Językiem ukraińskim posługują się raczej sporadycznie w kontaktach ze swoją wspólnotą, w nielicznych sytuacjach podczas oficjalnych rozmów z przedstawicielami cerkwi greckokatolickiej oraz ukraińskich struktur

organizacyjnych. W tej grupie wiekowej część deklaruje bierną znajomość języka ukraińskiego, który pełni rolę jedynie sakralną, używany jest w obrzędach religijnych oraz nabożeństwach, tracąc swoją funkcję kulturowo-społeczną. „[...] W cerkwi język postrzegany jest jako własność religijna, jest przynależny do liturgii i religii, a zatem występuje w innej roli: w tym przypadku można go raczej traktować jako element religii, jako systemu kulturowego” [Wojakowski 2002, 148-149]. Cerkiew postrzegana jest przez młodych Ukraińców jako ostoja języka ukraińskiego, jako niezdojany bastion ukraińskości, a zachowanie przynależności obrządkowej w przeszłości, zdaniem wielu, gwarantowało pielęgnowanie poczucia przynależności religijno-narodowościowej. Cerkiew greckokatolicka do 1952 roku miała formalny zakaz prowadzenia działalności, a wszystkie formalne próby ze strony księży greckokatolickich czy wiernych tego obrządku umożliwiające organizację nabożeństw greckokatolickich były przez ówczesne władze skutecznie blokowane, ponieważ celem była likwidacja Cerkwi greckokatolickiej. Wiele rodzin stało przed trudnym wyborem przejścia na katolicyzm lub przyłączenia do wyznania prawosławnego. Po przesiedleniu działalność cerkwi prawosławnej nie była napiętnowana, ale wręcz wspierana przez władzę polską. Jak pisze Anna Korzeniewska, „jeszcze w 1971 roku w założeniach polityki wyznaniowej na ten rok zalecano: udzielać poparcia i stosować możliwe ułatwienia Cerkwi prawosławnej, przede wszystkim w staraniach zmierzających do umacniania i rozszerzania wpływów wśród grekokatolików, w efekcie ograniczających oddziaływanie władz Kościoła rzymskokatolickiego na ludność ukraińską” [Korzeniewska 2006, 74]. Po długim okresie marginalizacji wyznaniowej grekokatolików dopiero po zmianach ustrojowych 1989 r. działalność cerkwi greckokatolickiej uaktywniła się poprzez mianowanie bpa Jana Martyniaka ordynariuszem greckokatolickiej diecezji przemyskiej, nastąpiła rozbudowa jej sieci organizacyjnej i uzyskanie osobowości prawnej. Wizualnymi przykładami legalizacji Cerkwi greckokatolickiej w Polsce się charakterystyczne banie, które na stałe „zagościły” w architekturze Warmii i Mazur.

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów większość młodych Ukraińców nie zna w ogóle gwary swoich przodków, w płaszczyźnie komunikacji wykorzystują czasami ukraiński język literacki z dużą domieszką kalek językowych z języka polskiego oraz struktur hybrydalnych. Przeprowadzone eksploracje pokazują, iż obecnie, w porównaniu z latami 80-90, gdy młodzież dążyła do nabywania podwójnej kompetencji językowej, w nielicznych domach ukraińskich rozbrzmiewa język rodzimy. Gdzie leżą przyczyny tego, że w rodzinie, w której oboje rodzice są Ukraińcami, dobrze znającymi język ukraiński, w sferze komunikacji z dziećmi wykorzystują język polski? Jakie czynniki zadecydowały o tym, że

język ukraiński nie jest pielęgnowany w domu i w rodzinie? Zaistniałą sytuację tłumaczy się czynnikami zewnętrznymi (sąsiedztwo, szkoła, rówieśnicy) oraz obawą przed kategoryzacją i stereotypizacją. To przede wszystkim chęć rodziców do bezproblemowego identyfikowania się dziecka z grupą rówieśniczą powoduje odrzucenie lub ukrywanie języka rodzimego. Z wypowiedzi młodych ludzi wynika, iż ukraiński nie jest postrzegany jako język kariery i autorytetu. Panuje przekonanie, że w tej sytuacji język nie jest niezbędnym czynnikiem konsolidacyjnym i wykładnikiem świadomości narodowej. Nawet na różnorodnych typowo ukraińskich festiwalach folklorystycznych i akademiach rocznicowych trudno nie zauważyć, iż zjawisko bilingwizmu językowego charakterystyczne dla respondentów średniego pokolenia zostaje zdominowane przez proces asymilacji językowej u 30 i 20-latków oraz młodszych przedstawicieli. Dzisiaj w warunkach galopujących procesów asymilacyjnych przed szkołą ukraińską stoi bardzo odpowiedzialna misja zachowania tożsamości językowej i narodowej przedstawicieli mniejszości ukraińskiej. Powodzenie misji w dużej mierze uzależnione jest od zaangażowania zarówno nauczycieli i przedstawicieli ukraińskich struktur organizacyjnych, jak i rodziców. Szkoła, jak podkreśla Wojakowski, to jedyny czynnik, który może wpłynąć na to, że nie zniknie obecny wąty pluralizm językowy [Wojakowski 2002, 146]. M. Syrnyk – przewodniczący Związku Nauczycielstwa Ukraińskiego w Polsce dodaje z przekonaniem, że „szkoły ukraińskie to miejsce, które zwiększa szansę na to, iż młodzież ukraińska nie rozpuści się w polskim morzu” [Гопків 2010, online]. Na Warmii i Mazurach funkcjonują dwie szkoły z ukraińskim językiem wykładowym w Bartoszczykach i Górowie Haweckim. W szkole bartoszczyckiej kształcenie prowadzone jest na I, II i III poziomie edukacyjnym, tj. podstawówka i gimnazjum, natomiast w Górowie zajęcia prowadzone są dla uczniów gimnazjum i liceum. W Bartoszczykach w roku szkolnym 20013/14 naukę w zerówce rozpoczęło 12 dzieci i 10 osób w I klasie szkoły podstawowej; w roku 2014/15 naukę rozpoczęło odpowiednio 16 uczniów w zerówce, 13 w pierwszej klasie szkoły podstawowej i 12 w gimnazjum. W Zespole Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Bartoszczykach łączna liczba uczniów w roku 2014/15 wynosi 132 osoby. Liczba uczniów przybyłych w roku szkolnym 2013/14 do pierwszych klas w Górowie Haweckim to odpowiednio 40 osób w liceum (w tym troje dzieci z Kaliningradu) oraz 14 osób w gimnazjum (3 z Kaliningradu). [Ліоза 2013, 1]. Natomiast rok szkolny 2014/15 w liczbach przedstawia się następująco: 20 uczniów w I klasie gimnazjum (tym 3 uczniów z Ukrainy) oraz 43 osoby w I klasie liceum (w tym aż 22 osoby z Ukrainy). Razem w tej szkole naukę pobierają 161 osób. Oprócz wymienionych szkół na Warmii i Mazurach funkcjonuje ponad 40 tzw. Międzyszkolnych Zespołów Nauczania Języka Ukraińskiego, tworzonych przez dyrektorów poszczególnych

szkół na wniosek rodziców. W takich punktach nauką objętych jest ponad 70% procent dzieci z rodzin ukraińskich. Lekcje prowadzone są w wymiarze 3 godzin tygodniowo i przeważnie odbywają się w późnych godzinach popołudniowych, co ma swój wpływ na zaangażowanie dzieci i młodzieży w proces edukacyjny. W województwie warmińsko-mazurskim nauczyciele języka ukraińskiego posiadają wsparcie doradcy metodycznego w zakresie nauczania języka ukraińskiego zatrudnionego w Warmińsko-Mazurskim Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli. Od 2003 r. funkcję tę pełni pani Lubomira Tchórz – dyrektor Zespołu Szkół z Ukraińskim Językiem nauczania w Bartoszycach. Nadmienię, iż Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Elblągu zatrudnia także konsultanta do spraw religii grecko-katolickiej, z pomocy którego mogą korzystać katecheci greckokatolicki uczący w szkołach.

Reasumując, należy podkreślić, iż pokolenie młodzieży ukraińskiej dostrzega różnice między własnym językiem, a językiem którym posługują się ich rodzice i dziadkowie. Większość respondentów z trudem wypowiadało się w języku ukraińskim i mimo tego, iż młodzież deklaruje kultywowanie tradycji przodków, nie posiada jednak wystarczającego zasobu leksykalnego dla stosowania zwartej i poprawnej wypowiedzi dotyczącej nazewnictwa obrzędowego w języku ukraińskim.

Wpływ języka polskiego jest tutaj zdecydowanie bardziej widoczny i słyszany. Potomkowie przesiadłców, jeżeli nawet w dzieciństwie opanowali mowę swoich przodków, to w dalszej perspektywie związanej z nauką i pracą w środowisku polskojęzycznym, nie zdołali, w warunkach „kruchej” bilingwizmu językowego, przyswoić sobie niezbędnego zapasu słownictwa gwarowego lub języka literackiego, co wpłynęło na wysoki stopień hybrydyzacji języka młodzieży.

Mniejszość ukraińska na Warmii i Mazurach zrzeszona jest w Związku Ukraińców w Polsce, 1994 r. rozpoczął działalność Oddział Związku Niezależnej Młodzieży Ukraińskiej w Olsztynie. Samorząd Województwa współpracuje z instytucjami mniejszościowymi, od 1994 r. powołany jest pełnomocnik ds. mniejszości narodowych i etnicznych (od 6 lat funkcję pełnomocnika sprawuje pani Joanna Sobiesiak-Wańkowska). W 1999 r. Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego powołał Komisję ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych, do której weszli przedstawiciele wszystkich mniejszości. Samorząd rezerwuje także środki na wspieranie projektów kulturalnych mniejszości, wspierając finansowo i organizacyjnie ich działalność. Współpraca na szczeblu międzyregionalnym, miast, gmin oraz powiatów zaowocowała szeregiem dużych imprez kulturalnych w regionie, np. Festiwal Narodów Europy „Pod wspólnym niebem” (Olsztyn, Ostróda), Barwy Kultury Ukraińskiej

(Banie Mazurskie), „E-kołomyja” (Górowo Iławeckie), Pasłęcka Uczta Kultur Wschodu (Pasłęk), Noc Iwana Kupały (Kruklanki), Dni Kultury Ukraińskiej (Giżycko), Regionalny Ukraiński Jarmark „Z malowanej skrzyni” (Kętrzyn), Międzynarodowe Dni Muzyki Cerkiewnej (Giżycko), Dni teatru Ukraińskiego (Olsztyn), Spotkania z Folklorem Ukraińskim (Dobre Miasto), Festyn Ludowy (Asuny), Otwarcie Sezonu Kulturalnego Ukraińców Warmii i Mazur (Srokowo), Międzynarodowy Festiwal Dziecięcych Zespołów Folklorystycznych Mniejszości Narodowych (Węgorzewo), Przegląd Ukraińskiej Poezji Śpiewanej i Twórczości Poetyckiej (Olsztyn), Przegląd Małych Form Teatralnych (Bartoszyce), Przegląd Kolęd i wertepów (Węgorzewo), Dziecięcy Festiwal Kultury Ukraińskiej (Elbląg), Ukraińskie Dożynki (Pieniężno), coroczne Dni Szewczenkowskie w całym regionie. Wspomnieć należy także o Międzynarodowym Festiwalu Telewizyjno-Radiowym „Kalinowe Mosty” (Olsztyn).

Przy szkołach i Międzyszkolnych Zespołach także prowadzona jest działalność kulturalna, funkcjonują zespoły artystyczne i teatralne. Wymienię chociażby Górowo Iławeckie i znany od lat pracujący przy Szkole z Ukraińskim Językiem Nauczania zespół pieśni i tańca „Dumka”, Bartoszyce z zespołami „Lisowa Pisnia” oraz „Dar Lubowi”, Olsztyn z Dziecięcym Zespołem Wokalnym „Suzirjaczko”, zespół „Czeremosz” z Węgorzewa działający pod patronatem Stowarzyszenia Czeremosz i Domu Kultury, „Lelkiwski Wesełuszky” z Międzyszkolnego Zespołu Nauczania w Lelkowie,

W wyniku funkcjonowania w środowisku polskim tożsamość kulturowa mniejszości ukraińskiej poddawana została długotrwałym wzajemnym oddziaływaniam. Ów przymusowy kontakt kulturowy doprowadził do dobrowolnej akulturacji części społeczności ukraińskiej aprobującej zewnątrz kulturowy przekaz oraz do sytuacji, gdy do dziedzictwa kulturowego Ukraińców „wplecione” zostają elementy kultury polskiej. Z kolei poczucie zagrożenia wpłynęło na konsolidację Ukraińców, skłoniło ich do określenia swojej odmienności i zagłębienie się w swojej kulturze. Jak podkreśla Marian Golka, „konstruowanie tożsamości polega na tym, by dopasować się do zróżnicowanego świata, ale polega też na tym, by dopasować ten zróżnicowany świat do siebie” [Golka 2012,]. Współcześnie Ukraińcy Warmii i Mazur wpisują się aktywne w tworzenie wielokulturowości tego regionu, podkreślają swoją obecność poprzez promowanie działalności kulturowej.

Bibliografia

Beba B., Pijanowska J., 1998, *Demograficzne uwarunkowania rozwoju kultury na Warmii i Mazurach* [w:] *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur* pod red. B. Domagały i A. Saksona, Olsztyn, s. 23-33.

- Beba B., 1998, *Kierunek przemian tożsamości kulturowej Ukraińców na Warmii i Mazurach*, [w:] *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur* pod red. B. Domagały i A. Saksona, Olsztyn, s.96-108.
- Chlebowczyk J., 1983, *O prawie bytu małych i młodych narodów*, Warszawa – Kraków, s. 41.
- Chmielewski D., 2013, *Nowa przestrzeń budowania tożsamości. Lokalne instytucje kultury w społeczeństwie postmigracyjnym*, [w:] *Tożsamość w wielokulturowym kontekście* pod red. L. Dyczewskiego, K. Jurka, Lublin-Warszawa, s. 351-371.
- Domagała B., 2005, *Polityka multikulturalizmu i problemy mniejszości na Warmii i Mazurach*, [w:] *Forum politologiczne*, t.2 UWM, Olsztyn, s.87.
- Golka M., 2012, *Doświadczenie tożsamości w warunkach wielokulturowości*, [w:] *Przegląd Zachodni*, Poznań, nr 1.
- Hrywna I., 1998, *Życie społeczno-kulturalne Ukraińców na Warmii i Mazurach*, [w:] *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur* pod red. B. Domagały i A. Saksona, Olsztyn, s. 109-117.
- Kłóskowska A., 2005, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa, s. 141.
- Konieczna J., *Polacy-Ukraińcy. Polska-Ukraina. Paradoksy stosunków sąsiedzkich*, [online], <http://www.pauci.org/file/cGF1Y2lfZmlsZXMyNzg2.pdf> [6.09.2014]
- Korzeniewska A., 2006, *Kościół grekokatolicki na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej*, [w:] *Studia Warmińskie XLIII*, Olsztyn, s. 74.
- Marciniak T., 1998, *Ukraińcy Wschodnich Mazur. Istnienie realne obecność symboliczna* [w:] *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur* pod red. B. Domagały i A. Saksona, Olsztyn, s. 118-127.
- Protokół Nr 20/2009 z posiedzenia Komisji ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych w dniu 20 października 2009 r., Kancelaria Sejmiku Województwa Warmińsko – Mazurskiego, [online], http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fbip.warmia.mazury.pl%2Furzad_marszalkowski%2Fsystem%2Fpobierz.php%3Fid%3D6940&ei=gEVWVleLs7kasyVgfgC&usg=AFQjCNGiMQ8Ox5eksE9wJwLCj6MSujMUpw&bvm=bv.78677474,d.d2s, [17.06.2014].
- Skorowski H., 2013, *Tożsamość pluralistyczna. Sprzeczność czy harmonia?*, [w:] *Tożsamość w wielokulturowym kontekście* pod red. L. Dyczewskiego, K. Jurka, Lublin-Warszawa, s. 9-28.
- Tambor J., *Kulturowe wyznaczniki tożsamości. Tożsamość mieszkańców województwa śląskiego*, [online], https://www.google.pl/?gfe_rd=cr&ei=LjdWVLX6AqeF8QfH1oHIDg#q=Tambor+J.%2C+Kulturowe+wyznaczniki+to%25%BCsamo%25%9Bci.+To%25%BCsamo%25%9B%25%87+mieszka%25%84c%25%25B3w+wojew%25%25B3dztwa+%25%9BI%25%85skiego, [20.06.2014].
- Tomanek P., 2003, *Ochrona praw językowych mniejszości narodowych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem mniejszości ukraińskiej*, [w:] *Studia Ruthenica cracoviensia 1. Ukraina. Między językiem a kulturą* pod red. B. Zinkiewicz-Tomanek, A. Fałowskiego, Kraków, s 245-260.
- Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski 1918-1989*, t. III, 2007, pod red. R. Drozda, Słupsk.
- Wojakowski D., 2002, *Polacy i Ukraińcy. Rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu*, Kraków, s. 148-149.
- Горків І., 2010, *Молоде покоління українців у Польщі. Погляд з середини*, [w:] *Рідна мова*, № 27, [online], http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm27_03, [2.08.2014]
- Лоза П., 2013, *У школах стабільно ... поки що*, [w:] *Наше слово*, № 36, с. 1.

Cultural identity and linguistic identification of the Ukrainians in Warmia and Mazury

Key words: socio-cultural identity, linguistic identification, the Ukrainian minority

Summary:

Relocated to Warmia and Mazury in 1947, the Ukrainians comprised 10% of the inhabitants of the region. At present, Ukrainians are the most numerous minority group in Warmia and Mazury, living in the northern part of the region. A report of the Institute of Public Affairs has shown that Warmia and Mazury – as a multicultural and multi-ethnic environment – is a region characterised by a higher tolerance towards otherness and an exceptionally friendly approach towards the Ukrainian minority

This article is an attempt to outline the modern developmental trends with regard to the socio-cultural identity of the Ukrainians who live in the region of Warmia and Mazury. We also mention how their linguistic identification is shaped. Most of the Ukrainians of the older and middle generations equal national identity with using the Ukrainian language in its colloquial dialect or literary variety, while the young Ukrainians associate the language with a purely symbolic status. The youth emphasise that their culture and identity do not have to be expressed through using the Ukrainian language.

After 1991, the Ukrainian minority has become increasingly assertive in using the rights granted them, encouraging local governments to subsidise their cultural programmes and support them on the organisational plane. Cooperation at the level of regions, towns, communes and districts has resulted in a number of important cultural events in the region of Warmia and Mazury. Schools also conduct cultural activity, with bands and theatrical groups actively participating in building the multicultural character of the region.

The present research has shown that the compulsory cultural contact led to voluntary acculturation of some members of the Ukrainian community, and to a situation in which elements of the Polish culture are interwoven into the Ukrainian cultural heritage.